

Ekele Dika O Si Metuta Olundi Ndị Eha-Amufu

Patience Nonye Edeoga

University of Lagos

Umjedemedede:

Ekele bụ ihe dị oke mkpa na ndụ mmadụ, ma karisja na ndụ ndị Igbo. Ndị Igbo adighị eme ihe ọbụla ghara ibu uzọ kwee ekele. Oge na ihe niile a na-eme eme na ndụ ndị Igbo nwere ụdị ekele ha na ya na-agakọ. Inye ekele kwesirị maka oge na ọnọdu ọbụla na-emeghe uzọ mmekorịta n'etii onye Igbo na ibe ya. Ekele na ndụ ndị Igbo enweghi onye e meweere ya. Kama ọ bụ ihe a tịrụ anya na nwata ga-ebu uzọ enye okenye ekele. Etu ọ dị, nwata na-ekele okenye, okenye na-ekelekwa nwata. Etu e si ekele ekele na okwu ndị e ji eziputa ekele adighị abucha otu n'olundi niile dị n'ala Igbo. Ọtụtụ ngwakorịta na mmepe dị n'obodo e nwekwalanụ mmetuta ojọọ n'ebe ekele ndị Igbo dị. Ọ bụ nke a mere ebunnobi nchocha a ji bürü ileba anya, ichoputa na idetu ekele dị ichiiche e nwere n'Igbo karisja n'olundi Eha-Amufu ka e wee nwe ike ichekwa ha maka oge na agburu nō n'ihu. Omenchocha gbadoro ụkwụ na nghọta o nwere n'asusu Igbo ya na olundi Eha-Amufu tinyekwara ihe ndị o nwetara site n'aka ndị ọ gbara ajujuonu na n'ufodụ akwukwọ ọgugụ ndị dị mkpa iji nweta ihe o ji mee nchocha a. Ihe a choputa na-egosi na ọtụtụ ndị ntoroobia amaghị ụmụ ekele ọkpụ ndị e nwere n'Eha-Amufu ebe ufodụ ndị makwaranụ ha achoghiyi idị na-ekele ekele ndị ahụ. Omenchocha na-ekwu na ọ dị mkpa ka edetuo ekele ndị a ka ha ghara ifu efu ka ọgbọ na-abia n'ihu wee nwe ike ịmata ha.

Okpurukpụ okwu: ekele, ndị Igbo, okenye na olundi.

Mkpolite

Ekele bụ ihe dị oke mkpa na ndụ mmadụ karisja na ndụ ndị Igbo. Dika Nilsson¹ na ibe siri kowa, “ekele bụ ihe zuru mba niile ọnụ, n’agbanyeghi afọ ole mmadụ gbara, abumnwoke maobụ nwaanyị, mba maobụ mpaghara, ọtụtụ n’ime anyị na ndị mmadụ ozọ na-ekwerite ekele kwa ụbọchị”. Ọtụtụ mgbe, ọ bụ ekele ka a na-eji emeghe uzọ mmekorịta na mkparitaụka. N’ihii ya, ndị Igbo adighị eme ihe ọbụla ghara ibu uzọ kwee ekele. Oge na ihe niile a na-eme eme na ndụ ndị

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

Igbo nwere ụdị ekele ha na ya na-agakọ. Ihe nke a pütara bụ na ndị Igbo na-ekwe ekele ugboro ugboro n'ụbọchị. Ọ bụ ya mere Ubesie² jiri kowa na onye Igbo na-ekwe ekele n'ụbọchị karịa ugboro ole ọ na-añụ mmiri. Inye ekele kwesiri maka oge na ọnodụ ọbụla na-emeghe ụzọ mmekorịta n'etiti onye Igbo na ibe ya. Ọ na-egosikwa ezi nghọta nye asusụ na ekele ndị Igbo. Ekele na ndụ ndị Igbo enweghi onye e mewere ya. Kama ọ bụ ihe a tịrụ anya na nwata ga-ebu ụzọ enye okenye ekele. Etu ọ dị, nwata na-ekele okenye, okenye na-ekelekwa nwata. N'ihi n'oge na ọnodụ dị ichiiche nwere ekele kwesiri ha, Igbo nweregasịri okwu dị ichiiche ndị ha ji ezipụta ekele ha mana okwu ndị a adighị abụ otu n'olundi niile. Dịka o si gbasata ekele oge, Ofomata³ kowara na “tupu onye Igbo ọbụla alakpuo ụra n'abali, ọ na-ekele ndị ha na ya nọ ekele ma sịkwa ha ka chifonụ, boqụnụ chi, ka abalị chebe anyị, rahụnụ ụra nke ọma. Onye Igbo rahụchaa ụra teta, ọ na-ekele ndị niile nọ ya nso site n'isi ha, unu aboqola chi, unu rahụkwara nke ọma, unu pütakwara ụra”. N'otu aka ahụ, ndị Igbo nwere ekele nye onye njem, onye ahịa, onye ọrụ, onye nrịanriịa na ọtụtụ ọnodụ ndị ọzọ. N'uche Nwoye⁴ ekele dịka ihe e ji mara ndị n'etiti ndị Igbo nwere ụfodụ ihe ndị na-emetüta ya. Ihe ndị ahụ bụ ihe dịka afọ ole mmadụ gbara, abụm nwoke maqbụ nwaanyị, ya na ọnodụ maqbụ udị mmekorịta dị n'etiti ndị na-akparịta ụka. N'ihi n'Igbo na-asụ n'olu n'ole, etu e si ekele ekele ndị a na okwu ndị e ji ezipụta ekele ndị a adighị abụcha otu n'olundi niile dị n'ala Igbo. Olundi dị ichiiche nwere ka ha si ezipụta ekele nke ha. Iji kwado nke a, Osuagwu⁵ kwuru sị na ‘ndị Igbo nwere ekele dị iche iche ha na-ekwe n'oge dịkwa iche iche. N'otu aka ahụ e nwekwara olu ekele dị iche iche dị ka ọkwa mba si ebe n'olu n'olu’. A sị ka a tulewe etu e si ezipụta ekele n'olundi niile dị n'ala Igbo na nchọcha a, ohere na oge agaghị ezucha. N'ihi ya, nchọcha a ga-eleba anya n'ekele ndị Eha-Amufu nke bụ otu n'ọtụtụ olundi e nwere n'ala Igbo.

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

Ndị Bü Ndị Eha-Amufu

Eha-amufu bụ otu n'ime obodo e nwere n'ala Igbo. Ọ dikwa n'okpuru ochiichị Isi-Uzo.

Dika ọtụtu obodo dị n'ala Igbo, ndị Eha-Amufu na-asụ Igbo izugbe ma nwekwa olundi ha nke a na-akpọ olundi Eha-Amufu. Na nkewa Nwaozuzu⁶ mere, olundi Eha-Amufu dabanyere n'olundi ndị e nwere n'akụkụ Mgbagougwu n'ala Igbo nke ọ kporo n'asusụ Beeke **Northern Group of Dialects.**

Ekele n'Eha-Amufu

Dika o si metüta ekele n'Eha-Amufu, ha nwere okwu dị ichiiche ha ji eziputa ekele ha na abụchaghị kpomkwem otu e si eziputa ekele ndị ahụ n'Igbo izegbu. Ozọ dika ibe ya kwesiri ka a rụtu aka banyere ekele n'olundi Eha-Amufu bụ n'ufodu ekele ndị e nwere n'Eha-Amufu na-egosi oke na nne. Ya bụ na e nwere ufodu ekele ndị bụ naani nwoke ka a na-ekele ha nwere ndị bụ naani nwaanyi ka a na-ekele ha. Mana ihe kacha mkpa bụ n'oge na ọnodu dị ichiiche nwere ekele nke ha kpomkwem.

Ihe E Derela Gbasara Ekele

E nwere ọtụtu nchöchọ e merela n'ihe gbasara ekele n'asusụ dị ichiiche nke asusụ Igbo bụ otu n'ime ha. Nchöcha ndi a tulere ekele site n'akụkụ dị ichiiche. Nwoye (1993) na nchöcha ya tulere ekele ndị Igbo. Ebumnobi nchöcha ya dị abụo. Ha bụ igosiputa ụdị ekele e nwegasịri n'Igbo ya na igosi ọnodu ekele ndị a nọ n'usoro mkpakorita n'etiti ndị Igbo. Site na nchöcha ya, o mere ka a mata n'ihe e ji eziputa ekele na ndụ ndị Igbo bụ okwu ọnụ. Na ekele na-aputa ihe dika usoro mkparitauka ma na-egosikwa ogogo nghọta onye nwere banyere usoro obibindu obodo nabatara. O kwukwara na ọ na-egosi ụdị mmekorita dị n'etiti ndị ahụ na-akparitauka. N'ilabaanya n'ihe gbasara ekele, Duranti⁷ tulere njirimara ekele ndị bụ ozurumbaonu na ndị gbasara otu ogbe maobu omenala (Samoan). Site n'ihe ndị e deerela banyere ekele ndị ọ tulere, Duranti weputara ihe isii ọ

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

sị na e nwere ike iji a mata ihe bụ ekele n'asusụ obodo niile. Site n'igbadị ụkwụ na ihe ndị ahụ, o weputakwarā ụdị ekele ano ọ chọputara n'asusụ Samoan bụ asusụ ọ tulere. Chamo⁸ n'aka nke ya tulerikötara ekele ndị Awusa na nke ndị Bekee. Ebumnobi nchocha ya bụ itule ukpuru maobụ usoro ekele n'asusụ abuo ndị a n'ihi na ọ bụ aghotaghị usoro na ukpuru ndị a na-eweta nghotahie na enweghi ezi mkpaịtauka n'etiti ndị na-asụ asusụ Awusa na asusụ Beeke. Nilsson (2020) na ibe n'isiokwu ha kporo “Gịnị dị n'ekele” tulere ihe ekele pütara nye ndị Sweden-Swedish na Finland-Swedish. Na nchocha ha, ha lebara anya ma tulerikota etu e si ekele ekele n'etiti ndị ọru na ndị ahịa na-amatachabeghi onwe ha nke ọma dika e si ziputa ya n'ọru ndekọ ọdiyo na vidiyo dị otu puku na iri iteghete na asaa ha tulere. Ebumnobi nchocha ha bụ, itinye nke ha n'ihe ndị achoputarala banyere ndjiche ndị a na-enwe n'etu e si ejị asusụ arụ ọru na ọnọdu dị ichiiche site n'ileba anya n'otu afọ ole a gbara, abumnwoke maobụ nwaanyị, ọru onye otu (participant role), usoro (medium) na ebe (venue) si emetu ka ndị na-ekwu okwu si ahọro ekele ha. Nchoputa gosiri n'ihe ndị ahụ niile a kporo aha n'elu na-emetüta nhọro okwu a na-eji ekele ekele. Ihe ọzọ pütara ihe site na nchocha a na-emetüta nhọro okwu e ji ekele ekele bụ udị mmekọ maobụ etu ndị na-akparita ụka si madobe onwe ha. Udeagha⁹ na nchocha nke ya lebara anya n'uru ekele bara n'ọdinala ndị Igbo. Ọ kowara n'ekele bụ ihe dị ọkputoroqkpụ n'ọdinala ndị Igbo ma bùrukwa ihe a na-agaghị ewezuganwu n'etiti ndị Igbo. Kama ọ bụ ihe ha na-eme ka o si n'aka otu ọgbọ ruo ọgbọ ọzọ aka. N'uche ya, ekele bụ ụzọ nke mbụ e si akuzi asusụ na omenala Igbo ma bùrukwa ụzọ nke mbụ ndị Igbo ji eziputa omenala ha mgbe ọbula ha hụrụ onwe ha. Iji gosiputa uru ekele bara n'ọdinala ndị Igbo, Udeagha mere ka a mata na: (i). ekele na-enye aka ime ka ọ díri ụmụaka Igbo mfe ighota ihe bụ ukpuru a nabatara n'omenala Igbo. (ii). Ọ na-enye aka ikwalite adimnotu na mmuo imekọ ihe ọnụ n'etiti ndị Igbo. (iii). Ọ na-enye aka ime ka ndị mmadụ mata ihe ndị a nabatara n'obodo ma si etu ahụ webata ihe ndị ga-eme ka obodo na-agà n'ihi. (iv). Na nzukọ dị

Ekele Dika O Si Metuta Olundi Ndị Eha-Amufu

ichiiche, ekele na-enye aka ime ka e nwe udo na ezi mkparita ụka n’ihî na mgbe onye choro ikwu okwu kelere ọha obodo, ha niile ga-anodụ nwayo, ma gee ntì ka ha wee mata ihe onye kelere ekele choro ikwu. (v). Ikele ekele na e wetere mmadu ngozi site n’aka Chineke, ndị nnanna anyi ha nakwa ndị okenye. Ihe ndị a n’otutu ndị ozø bụ uru ndị Udeagha (2020) chọputara ekele bara n’odinala ndị Igbo. Ọ gakwara n’ihu ma deputa ụfodụ ekele ndị Igbo n’ekele n’onodụ dì ichiiche. Nchocha niile e meerela n’ekele nke omenchocha nke a hụru gbadoro ukwu n’ekele ndị e nwere n’Igbo izugbe maqbụ n’asusu ndị ozø dika asusu Yoruba, asusu Bekee na asusu ndị ozoga. O nwebeghi nchocha ndị e mere n’olundi ndị e nwegasiri n’asusu Igbo karisja n’olundi Eha-Amufu. Nke a mere omenchocha a jiri høro ilebeanya n’ekele n’ dì ka o si metuta olundi Eha-Amufu na nchocha nke a.

Usoro Ọrunchocha

N’orụ nchocha a, omenchocha gbadoro ụkwụ n’omumụ na nghọta o nwere n’asusu na omenala Igbo ya na olundi Eha-Amufu tinyekwara ihe ndị o nwetara site n’aka ndị ọ gbara ajujuonu na n’ufodụ akwukwo ọgugu ndị dì mkpa iji nweta ihe o ji mee nchocha a. Ndị a gbara ajujuonu dì mmadu iri nke ndị mejuputara ya bụ umunwoke ise na umunwaanyi ise. N’ime mmadu iri a, ndị okenye ndị gbara bido n’afọ iri ise gbagobe dì ise ebe mmadu ise ndị fôro gbara bido n’afọ iri abụo ruo n’afọ iri ise. Ihe kpatara nke a bụ n’omeenchocha choro ichoputa ekele ọkpụ ndị e nwere n’Eha-Amufu ya na etu ụmuaka na ndị ntorobię obodo a si matadobe ekele ndị a. N’ime ihe niile ndị, ekele a chọputara dì iri ato na abụo (32). A tulere ma kowa ekele ndị achoputara n’okpuru ọkpurukpu isiokwu abụo bụ (i) ekele enwe oge na (ii) ekele nwere oge.

Ntosasi

N’ebe a, a ga-edeputa ma tosa ekele dì ichiiche a chọputara n’Eha-Amufu. Iji mee nke a, a ga-eleba ekele ndị a anya site n’itule ha n’okpuru ọkpurukpu isiokwu abụo bụ ekele e nwe oge

Ekele Dika O Si Metuta Olundi Ndị Eha-Amufu

(time-free greetings) na ekele nwere oge (time-bound greetings). N'okpuru ọkpuruukpu isiokwu abụo ndị a, a ga-enwe ụmụ isiokwu ndị ọzọ diga ichiiche na-ezipụta oge na ọnọdu ebe ha na-apụta ihe kpomkwem.

Ekele ndị Eha-Amufu

(i). Ekele e nwe oge: Ekele ndị a ga-elebe anya n'ebe a bụ ekele ndi e nwere ike ikele oge niile na n'ụbọchị niile.

(a). *Qọkẹ (greetings (male)):* *Qọkẹ* bụ ekele ọkpụ ndị Eha-Amufu nwere. Ekele a na-apụta dika nkwuwa. Ọ bụ naanị nwoke ka a na-enye ekele nke a n'Eha-Amufu. Ọ bükwanụ ekele mmadụ na-enye nwoke bụ ya okenye. Ya bụ onye tọrọ ya atọ. Ekele a enweghi oge. Mmadụ nwere ike ikele ekele a mgbe ọbuла malite n'ütütu ruo n'abalị. Mgbe ọbuلا mmadụ zutere okenye nwoke, ọ bụ ya bụ ekele o kwasiri inye nwoke ahụ. Ọ bükwa nke a ga-emehe ụzọ maka ekele na ijụ ọha(ase) ndị ọzọ na-esote mgbe mmadụ naabọ zutara onwe ha. Ma n'oge ugbu a, ikele ekele a lala azu n'ihi ọtụtu ndị ntorobia na ụmuaka Eha-Amufu amaghizi maka ekele a.

(b). *Nnwee (greetings (female)):* *Nnwee* bụ ekele ọkpụ ọzọ e nwere n'Eha-Amufu. Ọ na-apụtakwa dika nkwuwa. Ọ bụ naanị ndị nwaanyị ka a na-ekele *nnwee*. E nweghi ike ikele nwoke ekele a. *Nnwee* dika e kwuru n'elu, e nweghi oge ya bụ na ọ bụ ekele enwe oge. Ọ bụ ya bụ ekele a na-ekele nwaanyị n'Eha-Amufu oge niile n'ụbọchị niile.

(ch). *I/unu meru ẹkaa/I mee ẹkaa/unu e mee ẹkaa? (how do you do?)*: Nke a bụ ekele enwe oge ọzọ e nwere n'Eha-Amufu. Ekele nke a na-apụta dika ajụjụ. Ihe a na-ejikari ya eme bụ ijụ ọha/ase ya na igosi obiụtọ mmadụ nwere n'iḥụ onye ahụ ọ na-ekele. Ọtụtu mgbe, ọ na-abụ mgbe e kwechara ekele nke mbụ ahụ bụ *oqẹ* maqbụ *nnwee* ka ekele nke a na-abịa n'udi ijụ ase/oha ji esote. A na-ekele ma nwoke ma nwaanyị ekele a. Nwata nwere ike ijụ okenye ajụjụ a iji mata etu

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

okenye ahụ dị; okenye nwekwara ike ijụ nwata ya bụ ajụjụ. N'aka nke ọzọ ya, e nwerekwara ike inye ọtụtụ maqbụ ụbara mmadụ ekele a. Ebe ndị a na-ekele maqbụ ajụ ọha dị abụọ maqbụ karịriịa, ihe a na-ajụ ha bụ *ụnụ meru ẹkaa?* Onye na-ajụ ụdị ase a na-atụ anya nkowa site n'aka onye o jụrụ ase a. N'ihi ya, ihe onye dị otu a nwere ike ịza dị ọtụtụ. Ihe ndị ahụ gunyere: *adụ m oyị* (I am fine/well) ma ọ bürü n'ahụ dị onye ahụ. O nwekwara ike ịzagħachi ekele a site n'isi: *adugụ m oyị* (I am not well) maqbụ ezi nke *mkpopụta ya bu/[ɛʒɪ] adugụ m oyị* (I am not filling fine/well). Ụdị ụsa onye a jụrụ ajụjụ zara nwere ike imehe ụzọ maka ajụjụ ndị ọzọ, nwekwaa ike ime ka e mechie ya ebe ahụ kwuwe ihe ọzọ.

(d). *Gụ le ọnọdu/üboshị?* (how is the day/how is your day?): Nke a bụ ekele enwe oge ọzọ na-apụta dika ajụjụ. Ọtụtụ mgbe, ọ na-apụta n'uzo digasi ichiiche. Na nke mbụ ya, o nwere ike ipụta dika ajụjụ nsonazụ nye ekele ajụjụ nke dị n'elu. Ya bụ mgbe a juchara mmadụ *i meru ẹkaa*, ihe ọzọ nwere ike iso ya a bürü *gụ lee ọnọdu/üboshị?* Mmadụ nwekwara ike ijụ onye nke ya si ebe o bi lata ajụjụ a. E nwekwara ike ijụ ajụjụ a oge ọbụla.

(ii). Ekele nwere oge: Ekele ndị a ga-eleba anya na ya n'okpuru ebe a bụ ekele ndị nwere oge e ji ekele ha. A ge-eleru ekele ndị a anya site n'isiokwu ndị diga ichiiche na-ezipụta oge dị ichiiche ha ji apụta ihe.

Ekele ụtụtụ

(e). *Gụ/ụnụ le uuchi?*(how is your night?), na

(f). *I kuwoo/ụnụ ekuwoo?*(did you sleep well?): N'ezie, ndị Igbo enweghi ekele oge dika ọ dị n'asusụ Bekee ebe oge ọbụla nwere ekele diwagara iche a na-ekelere ya. Ọtụtụ mgbe, iji gbaso ụkpuru ekele e nwere n'asusụ Bekee, ndị Igbo na-atugharị ụfodụ ekele Bekee wee si otu ahụ nweta

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

ekele ndị dika ‘*ütütü oma*’, ‘*ehihie oma*’, na ‘*mgbede oma*’. Mana ɔrunchocha Anedo¹⁰ na Okafor¹¹ kowara n’ekele ndị ahụ abụghị ekele ndị Igbo. Otu ọ dị, ndị Igbo nwere ekele ndị ha na-ekele ma ha rahụcha ụra teta n’oge ütütü. Ekele ndị a na-abịa n’udị ajụjụ ma ebumnobi onye na-ajụ ajụjụ a bụ iji gosi obiụtọ o nwere n’ịhụ onye ọ na-ekele ekele a. A na-ajukwa ya iji gosi mmasi n’odimma onye a na-ajụ ajụjụ ahụ. N’Eha-Amufu, ekele ndị e nwere maka oge ütütü bù *Gụ le uuchi maqbụ Ikuwoo?* A na-ekele nke a mgbe ọ bụ otu onye ka a na-ekele. Ma ebe ọ bụ mmadụ abụọ maqbụ karịa ka a na-ekele ekele, ihe a na-ekele bù *unu le uuchi maqbụ unu ekewoo?* Ihe ejị ekele abụ ndị a eme bụ ịchopụta etu onye a na-ajụ ajụjụ a si dị. Ya bụ ma onye ahụ ọ rahukwara ụra nke ọma n’ihi na ndị Igbo kwenyere n’abalị dị ogbu ma ọtụtụ ihe na-eme n’abalị nke mere na a na-ahụta irahụ ụra teta dika ihe ukwu nke kwesiri iji enye Chukwu ekele.

Ekele ॥lakpu Ủra:

(g). *Jaadę oyı* (do have a good night rest): *Jaadę oyı* bụ ekele ndị Eha-Amufu na-enye tupu ha alakpua ụra. Ndị bi n’otu ụlo nwere ike ikelerita onwe ha *jaadę oyı* tupu ha alakpua ụra abalị. N’otu aka ahukwa, mmadụ nwere ike ikele onye o zuru n’uzo n’abalị nke ọ mara na ọ gaghi ahụ ọzọ n’abalị ahụ ekele a. Mmadụ nwekwara ike ikele ya onye bìara be ya n’abali ma onye ahụ lawa maqbụ ndị gakorọ otu ebe n’abalị nwere ike ikelerita onwe ha *jaadę oyı* ma ha lagide ruo ebe ha ga-agbake. Mgbe mmadụ kelere ibe ya *jaade oyı*, ọ bükwa otu ihe ahụ bụ *jaade oyı* ka onye ahụ ga-azahachi. Ekele nke a na-ezipụta mmasi mmadụ abụọ dị otu ahụ nwere nyerita onwe ha na ha ga-arahụ ụra ọfụma.

(gb). *Kuo tete* (sleep and wake up): Nke a bụ ekele ọzọ ndị Eha-Amufu na-ekele n’abalị tupu ha lakpua ụra. Ekele a na nke ọzọ e kwuru maka ya n’elu na-arụ otu ọrụ. Ọrụ ahụ bụ ọrụ izipụta mmasi na a chorọ ka onye a na-ekele ekele a rahụ ma teta n’udo. Onye e kelere ekele a nwere ike izaghachi *oo!* maqbụ ọ zaghachikwa *Kuo tete*.

Ekele Dika O Si Metuta Olundi Ndị Eha-Amufu

Ekele Oru:

E nwere ekele abụọ e nwere ike ikele onye na-arụ օru n’Eha-Amufu. Ekele abụọ ndị a na-egosi oke na nne. Ekele ndị ahụ bụ: *daarụ na deenyo*.

(gh). *Daarụ (well done(male))*: *Daarụ* bụ ekele ndị Eha-Amufu nwere nye nwoke na-arụ օru. Dịka ndị e ji օru ugbo mara, ha na-ahụta ije ozi niile ụmụ nwoke na-eje dịka ịru օru nke olundi ha na-akpọ *օoru օru*. Otụtụ mgbe *օoru օru* a gbasara ibu օgu akọ օru ugbo. Nke a dịka anyị maara bụ օru siri ike. Ibu օgu akọ օru a buğhi օru díjirị nwaanyị n’Eha-Amufu n’ihi etu ala ha dị. Ala Eha-Amufu bụ ala siri ike nke ukwu. Ya bụ n’ikọ օru bụ ihe díwagara ndị nwoke n’obodo ahụ. E wepụ ikọ օru, ha ka na-akowa ije ozi nwoke niile dịka ịru օru. N’ihi ya ekele օru ha nye nwoke na-arụ օru bụ *daarụ (օru)*.

(gw). *Deenyo (well done(female))*: *Deenyo* bụ ekele օru ndị Eha-Amufu nye nwaanyị na-arụ օru. Ihe kpatara nke a bụ na ha na-ahụta օru niile nwaanyị na-aru dịka inyo nshi (օru). Site na ngwaa ahụ bụ *inyo* ka ha si nweta ekele a bụ *deenyo* makanwaanyi. Dịka ndị օru ugbo, ihe ha na-ahụtakarị dịka օru nwaanyị bụ ihocha ahịhịa dị n’ubi. Ebe օzọ ije ozi ụmụ nwaanyị na-apụta ihe bụ n’izacha na idozi ihe n’ulọ. Etu ndị Eha-Amufu si akowa udị ije ozi ndị a niile bụ “inyo nshi. Ya mere ekele օru ha nye nwaanyị ji bürü deenyo

Ekele Onye Nqorq Onwe Ya n’Ulọ Mmadụ Abakwute Ya

(h). *Deebu/Deebunu (long may you live)*: Onodụ օzọ nwere ekele a na-ekelere ya n’Eha-Amufu bụ mgbe mmadụ nqorq onwe ya onye օzọ abakwute ya. N’udị onodụ a, onye batara abata nwere ekele օ ga-enye onye օ bakwutere. Onye օ nokwanụ օ bakwute ya nwere ihe օ ga-azaghachi onye ahụ kelere ya. Ihe onye bakwutere onye nqorq onwe ya n’ulọ tupu օ bata na-ekele onye օ bakwutere bụ *de ebu* ma օ bürü n’onye օ bakwutere bụ otu onye. Օ bürü na ndị օ bakwutere dị abụọ ma օ bụ karịa, ihe օ ga-ekele ha bụ *deebunu*. Mgbe ụfodụ, onye ahụ nwekwara ike ikele

Ekele Dika O Si Metuta Olundi Ndị Eha-Amufu

deebunu noonwa (**long may you live here**). Onye batara abata kwuo nke a, onye nọ anọ asa ya *tushikwe* (**gentle/gently**) maqbụ *pietedede* (**enter**). Ihe okwu a bụ *tushikwe* pütara n’Igbo izughe bụ (nwaayokwa). O nwekwara ebe ọzọ e nwere ike ikele *tushikwe*. Nke a bụ mgbe mmadụ gaakatara ije chọ ịda ada, maqbụ mgbe mmadụ na-eme ihe nwere ike imeru ya ahụ ma ọ bürü na ọ kpachaghị anya, n’ọnodu dị otu ahụ, onye nọ n’akụkụ ga-asị ya *tushikwe*. N’otu aka ahụkwa, ọ bürü n’onye bijara abịa sị onye nwe ụlo *debu* onye nwe ụlo nwekwara ike isi ya *pietedede* nke pütara batawa iji gosi na ọ nabatara onye ahụ bijaranụ.

Ekele Onye Gbakere n’Ọriịa, Onye Mürü Nwa Maqbụ Onye Chineke Napütara n’Ihe Ntumadị Mere Ya:

(i). Daawa (happy survival): Ufodu ihe na-eme na ndu na-etinye mmadụ n’etiti ndu na ọnwụ ya bụ n’ọnodu ize ndu. Ufodu ihe ndị ahụ bụ Ọriịa/nriyanriịa, afọ ime na ịmụ nwa, nakwa ihe mberede na ihe ntumadị digasị ichiiche. Mmadụ ọbụla gabigara ụdị ọnodu a ma were isi ya püta nwere ekele ndị Eha-Amufu na-ekele onye ahụ. Ekele ha na-enye onye dị otu ahụ bụ *daawa*. Maka na ha kwenyere n’onye ahụ si n’ọnwụ wee wapüta. Onye ahụ si n’ọnwụ wapüta n’ihi n’ọtụtụ ndị gabigara ọnodu *nriyanriịa*, *afọ ime na ịmụ nwa*, *nakwa ihe mberede ejighi ọnụ ha kọ ka ha n’ihe siri gaa n’ihi na ha ejighi ndu püta*.

Ekele Onye Ọriịa, Onye Meruru Ahụ, Onye Ihe Mere Maqbụ Onye Na-Eru Uju:

E nwere ụdị ekele dị ichiiche a na-ekele onye Ọriịa, onye meruru ahụ, onye ihe mere maqbụ onye na-eru uju n’Eha-Amufu. Ọnodu onye dị otu a nọ na ya na etu ihe mere ya siri mee ya bụ ihe a na-ele anya wee na-ahọro ekele a na-enye onye dị etu ahụ. Ekele ndị ahụ gunyere:

(i). Ndo (sorry): *Ndo* bụ otu ekele ndị Eha-Amufu na-enye onye Ọriịa, onye meruru ahụ, onye ihe mere maqbụ onye na-eru uju. Ha nwere ike ikele ekele a mgbe niile nwekwara ike ikele ma nwoke

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

ma nwaanyị, ma nwata ma okenyi ekele a. Ọtụtụ mgbe, ndị Eha-Amufu kelecha *ndo* ha adighị akwụsị na ya. Ha nwere ike ịga n’ihu tinye ekele nke ọzọ nke bụ *kaa* n’azụ ya.

(j). *Kaa* (sorry/be consoled): *Kaa* bụ ekele ọzọ ndị Eha-Amufu na-ekele onye ọriịa, onye meruru ahụ, onye ihe mere maqbụ onye na-eru uju. Mana ọtụtụ mgbe, ha kelecha *kaa* ha na-asıkwa onye ahụ *ndo*. Ya bụ na *kaa* na *ndo* na-agakọ onụ ọtụtụ mgbe. A na-eji ya ezipụta ọmaiko nye ọnọdu na-adịchaghị mma mmadụ nọ na ya.

(k). *Gbakiahukwe/gbakiahụ osiisọ* (get well soon): Ekele ọzọ dị ka ibe ya n’Eha-Amufu maka onye nọ n’ọriịa bụ *gbakiahukwe/gbakiahụ osiisọ*. Ekele nke a na-ezipụta nchekwube/ebumnobi onye na-enye ekele a, na onye ọ na-ekele ga-esi n’ọnọdu nrịanria gbakee ngwangwa.

(kp). *Q ka le gu* (it is a pity): Ekele nke a bụ ekele e nwere ike inye onye ihe mere, onye meruru ahụ maqbụ onye mmadụ nwụnahanụ n’Eha-Amufu. A na-eji ekele nke a ezipụta omiko mmadụ nwere nye onye ihe dị aña mere.

(kw). *Jide obu gu eka* (be strong in your heart/ do not despair): Nke a bụ ekele a na-enye iji kasie onye mmadụ nwụnahanụ maqbụ onye ihe ike mere obi. A na-enyekwa ekele a iji jalie maqbụ masie onye dị otu ahụ obi ma mee ka mụọ ya ghara ịda mba.

(m). *Jishie ike* (be strengthened): *Jishie ike* bụ ekele e ji agba mmadụ ume n’Eha-Amufu. E nwere ike inye ekele a n’ọnọdu dị ichiiche dika: onye na-arụ orụ, agu akwụkwọ, na-arụ ụlo na ihe ndị ọzoga. A na-enyekwa ekele a iji jalie onye ahụ.

(n). *Gbado enya* (beware/take care): Nke a bụ ekele a na-enye iji dụọ onye na-eme ihe ọdụ ka o ttinye uche na uchu n’ihe ọ na-eme. Ekele a na-enyekwa aka imasi onye dị otu ahụ obi ike.

Nye ekele ndị a niile anyị tulere na ngalaba nke a, e nwere ike ikelekari otu ekele n’otu oge. Iji ma atụ, ọ hijara ahụ na e kelere mmadụ ‘*ndo*’ ghara işi onye ahụ ‘*kaa*’ maqbụ ‘*jishie ike*’. Ya bụ na ekele ndị a na-agakọ ọnụ ọtụtụ mgbe.

Ekele Onye Na-Eje Ihe/Ekele Uzo:

(n). *Agbashide m* (I am leaving/I am ready to leave): N’Eha-Amufu, onye na-ejenjem kwadocha opupu, o ga-ekele ndị nso sị ha *agbashide m*. Ihe nke a pütara bụ na ebiliwela m. Nke a bụ ihe onye na-akwado ije njem ji ezipüta njikere ya imalite njem ya.

Noode oyị/Unu noode oyị: Ihe ọzọ o kwesiri ikwu ma ọ gwacha ha *agbashide m* bu *unu noode oyị* (stay or keep on staying well) nke mputara ya bụ *nodi nụ mma*. Ya bụ na mgbe onye na-achọ ije njem mechara ka a mata na ya adịla njikere ịgawa njem ya, o bükwa ihe a türü anya na o ga-ekele ndị o na-ahapụ ekele iji zipüta mmasi ya na ha ga-anọ n’udo.

(nw). *Giedode* (go well/go in safty/journey mercies): Mgbe mmadụ gwara ndị o na-ahapụ si *agbashide m*, *ndị ahụ ga-azaghachi* ya *giedode*. Ozọ, ndị Eha-Amufu zuukwa onye na-eje njem, ahịa, ugbo, akwukwo, ụka maqbụ ebe ọbụla ozọ n’uzo, o ka bükwa otu ihe ahụ bụ *giedode* ka ha ga-ekele onye ahụ. Ihe okwu a bụ *giedode* pütara bụ (*gaa nke oma*). Ihe o na-ezipüta bụ n’onye siri mmadụ giedode chọro ka onye o na-agwa jee ebe o na-eje nke oma.

(ny). *Ladode* (return well): *Ladode* bụ ekele uzo ọzọ e nwere n’Eha-Amufu. Mgbe a na-ekele ekele a bụ mgbe onye ọbia biara be mmadụ chọro ila. Onye ọbia ahụ ga-asị onye/ndị o biara be ha *aga m ala* nke pütara (*alawala m*) onye ahụ ga-azaghachi ya *ladode*. Ozọ, onye gafere mmadụ wee gaa otu ebe maqbụ ibe ya lawa, o ga-ekele onye ahụ o gafere wee gwa ya sị *aga m ala* (*alawala m*). Onye ahụ n’aka nke ya ga-asıkwa ya *ladode*. Ihe nke a gosiri bụ na *giedode* bụ ekele ndị Eha-Amufu nye onye na eje ihe eje, ebe *ladode* bụ ekele nye onye na-ala ala.

(o). *Uzọ kiede gu* (go well): Ekele ọzọ a na-ekele onye na-eje ihe n’Eha-Amufu bụ *uzọ kiede gu* (uzo chebe gi). Nke a bụ ekele bùrukwa ekpere mmadụ nye onye na-eje njem

Ekele Dika O Si Metụta Olundi Ndị Eha-Amufu

Ekele Onye Si Esi Bata Maqbụ Onye Latara N'ulo

(q). **Deeje (welcome back):** *Deeje* bụ ekele ndị Eha-Amufu nye onye ọbụla si esi bata n'agbanyeghi ebe onye ahụ si wee bata. Enwere ike ikele ekele a mgbe ọbụla malite n'ututu ruo n'abali. Mgbe ọbụla mmadu hụru onye si esi abata, onye ahụ gafee ya n'uzo ọ bụ *deeje* ka o ga-ekele onye ahụ. Mmadu gakwanu njem, ugbo, ahịa, mmiri ebe ọbụla wee barute n'ulo, ndị nō n'ulo ga-asị ya *deeje*. *Deeje* n'olundi Eha-Amufu dī iche n'etu esi ekele ya n'akukụ Nsukka ebe *deeje* pütara daalụ olụ. Enwere ike iji *deeje* n'olundi Eha-Amufu wee tñyere nnqon n'Igbo Izugbe. Nnqon n'asusụ izugbe na n'olundi Eha-Amufu haa nhatanha. Eha-Amufu nwekwara ekwumekwu ha ji eziputa etu *deeje* si dī mkpa. Ekwumekwu ahụ bụ “*deeje* bụ ishi(isi) ije”.

(p). **Alọ (safe arrival):** Alọ bụ ekele ọzọ ndị Eha-Amufu nwere nye onye si esi bata abata. Ya na *deeje* na-agakọ ọnụ ọtutu mgbe. Ha na-ekele alọ iji ziputa obi ụtọ ha n'onye ha na-ekele gara ebe ọ gara n'udo ma lotakwa n'udo.

Ekele Onye Na-Esi Nri Na Onye Na-Eri Nri

(r). **Deeshi (go on cooking/thanks for the food you cooked):** Deeshi bụ ekele ndị Eha-Amufu nwere nye onye na-esi nri. Ọ bürü n'onye Eha-Amufu bjarute ebe nwaanyị maqbụ onye ọbụla ọzọ na-esi nri, o ga-ekele onye ahụ *deeshi*. Mmadu nyekwanu onye ọzọ nri, onye ahụ ga-ekele onye nyere ya nri *deeshi*. Deeshi bụ ekele e ji asị onye no oru isi nri maqbụ onye nyere mmadu nri daalụ olụ.

(s). **Deeri:** *Deeri* bụ ekele a na-ekele onye na-eri nri n'Eha-Amufu. Ebe ọzọ e nwere ike ikele ekele a bụ mgbe mmadu nyere onye ọzọ nri ka o rie. Onye ahụ e nyere nri richa, o ga-ekele onye nyere ya nri sị ya *deeshi* onye nyere ya nri n'aka nke ya ewe zaaghachi ya *deeri*. Nke a bükwa iji gosi obi ụtọ onye ahụ nyere mmadu nri nwere n'onye o nyere nri riri nri o nyere ya. Nke a bụ ihe dī mkpa n'ihi n'aka o si bürü ihe na-adighị mfe mmadu inye onye ọzọ nri bụ ka o si bürü ihe na-

Ekele Dika O Si Metüta Olundi Ndị Eha-Amufu

adighi mfe mmadu iri nri onye ọzọ nyere ya. Mmadu iri nri onye ọzọ gosiri n'onye ahụ nwere ntụkwasị obi n'ebe onye ahụ nọ na ọ gaghi enye ya nsị maqbụ mejo ya.

Ekele Onye Na-Azụ Ahịa

(sh). Daazụ (go on trading): Ekele ọzọ ndị Eha-Amufu nwere bụ ekele onye na-azụ ahịa. Ihe a na-ekele onye na-azu ahịa n'Eha-Amufu bụ *daazụ*. Daazụ bụ ekele e ji asị onye nọ n'ahịa azụ ahịa daalụ ọru n'ihi na ha hütara azumahia dika ọru nke onye nọ nay a kwesiri inye ekele.

(t). Gụ le ahịa? (how is your market?): Nke a bụ ekele ahịa ọzọ e nwere n'Eha-Amufu. Ekele nke a na-abia n'udi ajụjụ. N'ihi n'ekele a na-aputa n'udi ajụjụ, onye jürü ajụjụ a na-atu anya inweta ụsa n'aka onye ọ jürü ajụjụ a. Ụsa e nwere ike inye n'ajụjụ a dị otutu. Ụsa ndị ahụ gunyere: *o du oyị, anyị la-azụ, nsogbu adugụ, njo ahịa ji anyị eka dgz* nke ọbula n'ime ụsa ndị a na-egosi etu ahịa diri onye a jürü ajụjụ a.

(u). Deere (go on selling): Ihe ọzọ a na-ekele onye na-ere ahịa n'Eha-Amufu bụ *deere*. Nke a na-egosi mmasi onye na-ekele onye ahịa nwere ka onye ahịa ahụ rere ahịa ya gaa n'ihi.

Ikele Onye Mere Mmadu Ihe Ọma

(u). I mee (thank you/you have done well), daaru (thank you), ayọ m (I am greatful), ahịnya (thanks): Ihe ndị a niile e deputara n'elu bụ ekele dị ichiiche ndị Eha-Amufu ji eziputa afọ ojuu nye onye mere ha ihe Ọma. Otutu mgbe, mmadu nwere ike ikele otu n'ime ekele ndị a ma e mere ya ihe Ọma. Onye dị otu a nwekwaziri ike ikelekọ ekele abụọ maqbụ karịa n'ime ekele ndị a n'otu ọnqdụ. Ọmụmaatụ, mmadu nwere ike işi onye mere ya ihe Ọma; *daaru, ayọ m, ahịnya*. Ha niile bụ ụzo nziputa afọ ojuu nye ihe Ọma e mere ya.

Nchikota

Orunchocha a lebara anya n’ekele n’olundi Eha-Amufu. Site na nchochcha a, a hütara na nziputa ụfodu ekele dì n’oludi Eha-Amufu dì iche na nziputa ekele ndị ahụ n’Igbo izugbe. Ihe ọzọ a hütakwara bụ na e nwere ekele ndị bụ ‘oke’ nwee ndị bụ ‘nne’. Ya bụ na e nwere ekele ndị bụ soso ụmụnwoke ka a na-ekele ha nwere ndị bụ soso nwaanyị ka a na-ekele ha. Nchoputa gosikwara n’onodu dì ichiiche n’Eha-Amufu nwere ekele na nzaghachi nke ha. Nchoputa gosikwara n’otutu ndị ntorobia na ụmụaka obodo a bụ Eha-Amufu amaghị maka ụfodu ekele ndị a. N’ihi ya, ntụta aro nchochcha bụ na ọ ga-adị mma ka e webata ụfodu ekele ndị Eha-Amufu ndị nziputa ha pụru iche n’ihe e nwere n’Igbo izugbe n’Igbo izugbe. Ime nke a ga-enye aka iji kwalite mmuba na ntolite mkpuruokwu Igbo. Ọzo n’ihi n’otutu ndị ntorobia amaghị maka ụfodu ekele ndị a, ọ ga-adị mma ka edeputa ma biputa ekele ndị a niile nke ọma ka ha ghara ifunahụ oge na ọgbọ na-abịa n’ihu.

Edensibia

¹ Jenny Nilsson, Catrin Norrby, Love Bohman, et. al, “What is in a Greeting? The Social Meaning of Greeting in Sweden-Swedish and Finland-Swedish Service Encounters” *Journal of Pragmatics* 168, (2020): 1.

² Tony Uchenna Ubesie, *Odinala Ndi Igbo* (Ibadan: Oxford University Press, 1978).

³ Chinedum E. Ofomata, *Ndezu Utasusu Igbo: Nke ndị Sini Şekondırı* (Enugu: Format Publishers, 2013), 264.

⁴ Onuigbo Nwoye, “An Ethnographic Analysis of Igbo Greetings”, *African Language and Culture* 6, no. 1 (1993): 37-48.

⁵ Betram Osuagwu, *Ndi Igbo na Omenala ha* (Lagos: Macmillian, 1979), 148.

⁶ G. I. Nwaozuzu, *Dialects of Igbo* (Nsukka: University of Nigeria Press, 2008).

⁷ Alessandro Duranti, “Universal and Culture-Specific Properties of Greetings” *Journal of Linguistic Anthropology* 7, no. 1 (1997):63-97.

⁸ Isa Yusuf Chamo, “Pragmatic Difference in Greetings: A Comparative Study of Hausa and English”, *BAJOLIN* 1, no. 2 (2015): 258-274.

⁹ Nduka Udeagha, “Values of Greetings in Igbo Traditional Culture and the Contemporary Society”, *Advances in Social Sciences Research Journal* 7, no. 12 (2020): 43-62.

¹⁰Alex Onukwube Anedo, “Ekele ndị Igbo”, In Enoch Ajunwa, Ralph. Ibiowotisi, Bunmi , K. E. C.Osinomumu & N. Nzomiwu (Eds.) *Basic Languages a Remedial Course Book for Tertiary Institutions/Igbo, Yoruba, French* (Onitsha: SYMAC, 2006), 13-19.